

Høringsuttalelse

Å høre til. Virkemidler for et trygt psykososialt miljø NOU 2015:2

Notatet er utformet av Peder Nustad, undervisningsleder ved HL-senteret og prosjektleder for Dembra.

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) vil takke for anledningen til å kommentere NOU 2015:2 om skolens psykososiale miljø. Temaet er viktig, og berører også HL-senterets mandat ikke minst når det gjelder antisemittisme, rasisme, fordommer og antidemokratiske holdninger. Det er også disse sidene ved utredningen vi i hovedsak har valgt å kommentere, med bakgrunn i forskningen og undervisning ved senteret. Først og fremst vil vi berømme utvalget for å ha gitt en grundig og god statusoppdatering, med en rekke gode forslag for det videre arbeidet mot krenkelser og mobbing i skolen. I dette notatet er det likevel svake punkter vi i hovedsak vil peke på.

1. Trakassering på grunnlag av religion, etnisitet og kultur skiller seg fra annen mobbing ved at den føyer seg inn i en bredere historisk og samfunnsmessig kontekst. Både for å forebygge, oppdage og håndtere slike former for trakassering trengs derfor også kjennskap til historiske og aktuelle forestillinger, det vil si konteksten hetsen blant elever skjer i. Når en jødisk gutt for noen år siden opplevde at medelever hadde kastet mynter foran ham og bedt ham om å plukke opp, er det en situasjon der læreren trenger en viss historisk kunnskap for å kunne fortolke. Når lærere på en annen skole fortalte oss at elevene bruker reglen «løgner, løgner, skitten sigøyner» viser det likeledes til kollektive forestillinger med en lang historie. Andre forestillinger knytter seg til dagens samfunnsdebatt, som for eksempel ulike former for islamofobi.
2. Utredningen viser til et teoretisk rammeverk for slik analyse av kontekstens betydning i situasjoner med krenkelse: tredelingen fra Osbeck m.fl. mellom krenkelser der det er en relasjon mellom den som krenkes og den som krenker, krenkelser ved bruk av kategorier som markerer lav sosial verdi, og sist situasjoner der ordbruk eller annet ikke er ment krenkende, men oppfattes slik fordi de viser til allmenne forestillinger og fordommer (s. 159). Utvalget peker på muligheten for at

skolen må vurdere ulike tiltak ut fra hva slags krenkelse som skjer, men i utredningen for øvrig utmyntes forholdet mellom forestillinger og holdninger i samfunn, kultur og historie på den ene siden og aktuelle krenkelser på den andre siden, ikke i tilstrekkelig grad. Det som mangler, er både artikulering og forsøk på fortolkning av de utfordringene bestemte minoriteter står overfor, slik som antisemittisme, islamofobi og antiziganisme.

3. Denne mangelen ved utredningen finner vi igjen i det som ellers er et grundig og godt kunnskapsgrunnlag. Her redegjør utvalget blant annet for sitt mandat knyttet til å «avklare utviklingstrekk som vil forme fremtiden» (s. 55). Utredningen peker på økt mangfold som en faktor, og redegjør greit for det mangfoldet som faktisk utspiller seg i norsk samfunn og skole. Koplingen mellom samfunnsanalyse og strategier for skolens møte med krenkelser og mobbing er imidlertid av svært vekslende kvalitet. En tydeligere sammenknytning av samfunnsanalyse med utfordringene knyttet til skolens psykososiale miljø ville blant annet måtte navngi og analysere de særskilte utfordringene bestemte minoriteter står over for, som antisemittisme, islamofobi og antiziganisme.
4. I dette perspektivet er det en svakhet med utredningen at den ikke benytter seg av forskningen som eksisterer om holdninger, fordommer og forestillinger som utspiller seg i tilknytning til det mangfoldige samfunn. Også undersøkelser av holdninger blant befolkningen over 18 år kan gi interessant bakgrunn for vurdering av skolen, så som Imdis årlige integreringsbarometer og HL-senterets undersøkelse *Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter* (2012). Utdanningsetaten i Oslo gjennomførte dessuten i 2011 *Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme*. Undersøkelsen omfatter rett nok bare Oslo kommune, men gir noen interessante funn både knyttet til krenkelser på bakgrunn av religion og bruken av skjellsord. Blant annet går det fram at andelen muslimske elever som oppgir å ha vært utsatt for stygge hendelser på grunn av sin religion er om lag dobbel så stor som andelen kristne elever, mens hele en av tre av det lille utvalget av jødiske elever oppga det samme. Både i HL-senterets undersøkelse og i Oslo-undersøkelsen svarer om lag halvparten av respondentene for eksempel at de har hørt jøde bli brukt som skjellsord.
5. HL-senteret støtter utvalgets forslag om mer forskning som grunnlag for skolens arbeid med psykososialt miljø. Vi vil særlig understreke betydningen av forskning om krenkelser av særskilte grupper i skolen knyttet til diskrimineringsgrunnlagene

(Punkt 20.2.5, s. 355). Det er behov for forskning både knyttet til hva minoritetsgrupper som jøder, samer, muslimer og rom utsettes for, hvilken større sammenheng slike krenkelser inngår i og hvilke spesifikke tiltak som eventuelt trengs for å komme dem til livs. Summen utvalget foreslår, 20 millioner kroner over fire år til Forskningsrådet, er for liten dersom man skal få svar på i det minste noen av de mange spørsmålene som stilles.

6. Utredningen betrakter krenkelser som felles komponent i de tre begrepene trakassering, diskriminering og mobbing (s. 31f) begrepene, og det understrekes at listen for sette inn tiltak er satt ved krenkelser i norsk skole. Krenkelser rammer, selv om de skjer en gang. Dessuten er det å ta fatt i utfordringer tidlig helt vesentlig for også å få bukt med de mer alvorlige krenkelsene som mobbing. Likevel er det en svakhet med fokuset på krenkelser sett opp mot et bredere arbeid for å skape et godt psykososialt miljø. Fordommer og hat i elevgruppen er en utfordring for skolen når medelever blir krenket, men også fordi det forsurer læringsmiljø, bidrar til gruppetenkning og skaper splittelse også når det ikke er elever på skolen som tilhører gruppene som utsettes. Et illustrerende eksempel på dette er betydningen av å bekjempe antisemittisme selv om det går jødiske elever på svært få skoler.
7. En styrke ved opplæringslovens §9a og skolens arbeid med elevenes psykososiale miljø er at ulike former for krenkelser, fra trakassering og diskriminering til mobbing, sees i sammenheng. I kunnskapsstatusen er behandlingen av disse fenomenene ikke like helhetlig, men organiseres i egne bolker for henholdsvis mobbing, mobbingens konsekvenser, digitale krenkelser og mobbing, og krenkelser, trakassering og diskriminering. Dette er ikke konsekvent gjennomført, blant annet ser vi at data om hvor krenkelser skjer, blir brukt for å si noe om hvor mobbing skjer (s. 74). Utvalgets egen definisjon av krenkelser som komponent både i diskriminering, trakassering og mobbing, kunne gitt en mer helhetlig og konsistent framstilling av kunnskapsstatusen på feltet. Mye av litteraturen fra svenske Skolverket som utvalget også forholder seg til, er preget av et slikt mer helhetlig perspektiv.
8. Valget av inkludering som hovedperspektiv for det forebyggende arbeidet virker klokt, som grunnlag for visjonen om fravær av krenkelse. Inkludering gir også et utgangspunkt når skolen skal vurdere tiltak og handlinger for håndtering og forebygging av krenkelser. Det er forholdsvis enkelt for lærere å virkeliggjøre nulltoleranse for krenkende ytringer (s. 145) ved å «slå ned på» alle tilløp til krenkende ord og handlinger (s. 18), men langt vanskeligere å håndtere dette på

en måte som også inkluderer den som står for krenkelsene. Forslaget om en statlig satsning på Inkluderende skole vil kunne øke kompetansen og kapasiteten for arbeidet med psykososialt miljø i skolen. Det er imidlertid vesentlig at en slik satsning også inkluderer av perspektiver på forebygging av fordommer og forestillinger som har en videre kontekst enn det aktuelle klasserommet og den aktuelle skolen. En slik satsning bør ha demokratisk skole og demokratisk kompetanse som sin kjerne, der visjonen om fravær av krenkelse henger sammen med invitasjon til deltakelse og beredskap for å stå opp når andre blir trakassert.

9. Vi setter pris på at utredningen nevner Dembra (Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme) som et aktuelt tiltak mot etnisk diskriminering. Dembra er et opplegg for skolebasert kompetanseutvikling utviklet av HL-senteret i samarbeid med Det europeiske Wergelandsenteret og Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved Universitetet i Oslo. Målet for opplegget er at de deltagende skolene skal styrke sitt arbeid med forebygging av ulike former for ekskluderende og splittende holdninger og forestillinger, fra antisemittisme og rasisme til antidemokratiske holdninger og radikaliserings. Gjennom Dembra får skoler veiledning sitt arbeid med å forebygge gruppefiendtlighet og udemokratiske holdninger ut fra noen grunnleggende prinsipper. For det første at arbeidet med å skape et godt skolemiljø der alle inviteres til deltakelse også er kjernen i det forebyggende arbeidet. For det andre at kunnskap og kritisk tenkning bidrar til å nansere fordommer, noe som også gir arbeidet med kompetansemål og grunnleggende ferdigheter en rolle i det forebyggende arbeidet. For det tredje at interkulturell- eller mangfoldskompetanse er vesentlig for å orientere seg i dagens skole og samfunn. Dembra er altså ikke bare et tiltak for å hindre etnisk diskriminering, men en modell for hvordan skoler kan arbeide med lokale utfordringer knyttet til gruppefiendtlighet med utgangspunkt i målet om inkluderende skolekultur og, ikke minst, som et ledd i skolens samfunnsmandat med å utdanne barn og unge til demokratiske medborgere av fremtidens samfunn.

Oslo, 22. juni 2015

Peder Nustad